

De amtshistoriske samfund

Deres tidligste historie med et bidrag til debatten om »herremænd og bønder« i dansk historie

Af Peter V. Christensen*

1. Indledning

Lokalhistorie er blevet dyrket i Danmark gennem mere end 100 år. I den tid er der stedse sket forandringer, og ny emner, ny organisationsformer, ny mennesker har været med til at skabe et afvekslende billede af lokalhistorien. I tidens løb er der da også fremkommet en del artikler om lokalhistorie og lokalhistorisk forskning, men dette skyldes især, at der blandt foreningsfolk har været en fornemmelse af, at opbakningen bag foreningerne kunne være større. Der har været diskussioner af årsagerne til den svigtende opbakning, og resultatet er blevet forskellige undersøgelser over medlemstal, medlemskare og økonomi. Desuden har jubilæer givet anledning til at se tilbage på foreningernes historie.

Skønt disse undersøgelser har tjent praktiske formål og har været udgangspunkt for debat om fremtiden, har de samtidig været nyttige ved at skabe klarhed over lokalhistoriens dyrkere. I de seneste år er der startet en debat om disse, hvor det har været forholdet mellem faghistorikere og amatørhistorikere (»herremænd og bønder«), der har været af interesse, idet det traditionelt har været hævdet, at amatørhistorikerne burde tilstræbe arbejdsmetoder og problemstillinger, der var relevante for faghistorikeren.¹

Udforskningen af de nævnte områder er dog langt fra udtømt, og på andre områder er vor viden om det lokalhistoriske miljø stadig meget fragmentarisk. Mange opgaver kunne stadig tages op, og en samlet fremstilling af

»Ja, så kommer højskolerne til fadet . . . og så bliver her sgu hyggeligt i Rugmelien!«

Gustav Wied: Dansemus.

den lokalhistoriske forskning og interesse gennem de sidste 100 år var i høj grad ønskværdig nu, hvor hele landet er dækket af foreninger og lokalarkiver.

Dette ønske opfyldes ikke af dette arbejde, men der er valgt en central struktur i dette århundredes lokalhistoriske arbejde for herigennem at undersøge og belyse forholdet mellem fagmænd og amatører. Denne struktur er de amtshistoriske foreninger, og selvom deres forhold jævnligt findes omtalt i litteraturen, savnes der dog en større sammenlignende undersøgelse. Hovedparten af disse foreninger eller samfund, som de kaldte sig selv, opstod i årene efter århundredskiftet, og på mindre end 15 år var landet stort set dækket af dem. Da de har eksisteret lige siden da, kan de siges at udgøre en fast struktur, og det, der må undersøges, bliver i første række personkredsen omkring foreningerne. Vigtige er selvsagt de personer, der tog initiativet til dannelsen af foreningerne, men med hensyn til den løbende debat bliver det især forfatterkredsen. På dette punkt er der mulighed for at se tendenser i udviklingen fra århundredskiftet til vore dage. Undersøgelsen er delt i to hovedafsnit. Først gives en skildring af dannelsen af de amtshistoriske samfund, og dernæst foretages en analyse af de forfattere, der har skrevet i de årbøger, der er udkommet, siden foreningerne blev stiftet. Undersøgelsen er i det væsentlige afsluttet pr. 1. maj 1978, men der er taget hensyn til senere udkommet litteratur.

Peter V. Christensen, født 1948, cand.mag. i historie/latin 1975, bibliotekar fra Danmarks biblioteksskole 1978, ansat ved Det administrative Bibliotek.

* For diskussion og interesse takker jeg lektorerne ved Danmarks Biblioteksskole Georg Simon og Erland Kolding Nielsen. For formidling af utrykt materiale takker jeg Verner Bruhn, Historisk Samfund for Ribe Amt.

1. Thorkild Kjærgaard. Fagmænd og amatører. Om herremænd og bønder i den danske historikerverden. – Fortid og Nutid XXVI 1976, s. 510.

2. Interessen for historie omkring 1900

Undersøgelsen i dette afsnit foregiver ikke at være udtømmende. Formålet har været at fremdrage nogle eksempler på et aktivt folkeligt engagement og dermed indirekte søge at nå frem til mere specifikke faktorer, der kan tjene som forklaring på, at de lokalhistoriske foreninger voksede frem.

Det første, der kan fremdrages, er den forbedrede oplysning, der var en følge af skoleloven af 1814. Den havde været længe om at slå igennem, men i slutningen af det 19. århundrede var læsningen ved at blive folkeeje. Der skete en kraftig stigning i såvel antallet af aviser som abonnenttallene.

En anden faktor er nationalfølelsen, hvis betydning efter 1864 var voksende. Dette gav sig blandt andet udslag i skyttebevægelserne, der ikke var den eneste brede folkelige bevægelse, idet der opstod et rigt foreningsliv i denne periode.

Ungdommen samledes på højskolerne, når den var færdig med grundskolens syv år. Elevtallet var stigende op mod århundredets slutning, og det var brede kredse, der vendte tilbage til landsbyerne med dens budskab. Vigtig i vor sammenhæng er det, at historie var et hovedfag på de grundtvigske højskoler, hvor det i 1876/77 havde et gennemsnitligt timetal pr uge på 11,5, hvor de andre højskoler »kun« havde 4,8. Højskolemændene udmærkede sig desuden på andre af historiens arbejdsfelter, og man kan f.eks. nævne, at 7 af de 11 stiftere af Selskabet til Historiske Kildeskrifters Oversættelse havde tilknytning til højskolen.² Deres virksomhed som foredragsholdere og forfattere ville kræve et særligt kapitel, og at deres interesse og engagement måtte virke smittende på deres elever er ikke forbavsende.

De nævnte forhold indicerer en stærk vækst i interessen for dansk historie i bredere kredse, og de støttes af, at litteraturen herom var udbredt. Indenfor skønlitteraturen kunne man nævne den nu glemte H. F. Ewald, der udsendte 23 populære historiske romaner efter 1867,³ ligesom der stadig kom ny oplag af Ingemanns romaner. Selskabet til Historiske Kildeskrifters Oversættelse er et andet symptom på historisk interesse, men har sin særlige betydning ved, at en række kendte historiske skrifter blev oversat til dansk og gjort tilgængelige for en større kreds.

Også faghistorikerne skrev populære og meget læste værker. Således skrev A. D. Jørgensen på foranledning af brygger Jacobsen sine »Fyrretyve fortællinger af fædrelandets historie« i 1882. Den tryktes i 15.000 eksemplarer, hvoraf de 10.000 ganske vist blev sendt til Sønderjylland, men den udkom i flere oplag, så der i 1915 var udsendt ialt 46.000 eksemplarer⁴. Dette eksempel viser historiens betydning både i forbindelse med den nationale kamp i Sønderjylland og i folkeoplysningen, idet det var Udvalget til Folkeoplysningens Fremme, der stod som udgiver. For det samme udvalg udgav han desuden »Fortællinger af Nordens Historie«, der udkom i 1892–93, men hvoraf der kom et andet oplag i 1900–1901.

Det store 6-bindsværk Danmarks Riges Historie, der udkom lige omkring århundredskiftet og var skrevet af førende faghistorikere, kunne udsendes i 9–10.000 eksemplarer,⁵ og et andet kendt værk blev skrevet af Troels-Lund. Det var Dagligt Liv i Norden, der var udsendt i 1.000 eksemplarer før århundredskiftet, men nu fik en renæssance, da det 1903–10 fik sit oplagstal syttendoblet.⁶

Den historiske interesse gav sig også andre og mere materielle udslag. På lokalt initiativ oprettedes provinsmuseerne, der som oftest

2. Roar Skovmand. Folkehøjskolen i Danmark 1841–1896. Studier i en oplysningsbevægelse i det 19. århundrede. 1944, s. 259 og 425.

3. Vagn Dybdahl. De nye klasser. – i: Danmarks historie. Under redaktion af John Danstrup og Hal Koch, 1965, bd. 12, s. 360.

4. Ellen Jørgensen. Historiens studium i Danmark i det 19. århundrede. 1943, s. 207.

5. Aksel E. Christensen. Fra Kr. Erslev til Erik Arup. – i: Linier i dansk historieskrivning i nyere tid (ca. 1890 til 1950). Udgivet af Den danske historiske Forening, 1976, s. 19.

6. Erik Kjersgård. Manden og værket. – i: Troels Lund. Dagligt liv i Norden i det 16. århundrede. 6. udg. 1968, bd. 1, s. 41.

Højskolelærer Poul Bjerge (1853–1931) udgav 1891–1900 Aarbog for dansk kulturhistorie, der i mange henseender var en forløber for de historiske amtssamfunds årbøger. (Foto Det kgl. Bibl.)

ikke modtog nogen statslig støtte til hverken oprettelse eller drift. 1870–84 oprettedes to museer, 1885–99 kom otte ny til, og 1900–09 accelererede udviklingen, hvor der kom 15 ny museer til.⁷

Flere eksempler kunne drages frem, men tendenserne i stoffet er tydelige, og der kan ingen tvivl råde om, at historien nåede udover fagfolkenes snævre kreds.

Et forsøg fra en højskolemand på at udgive en populær årbog om bl.a. lokalhistorie fortjener en særlig omtale på dette sted. Det var Poul Bjerge, Askov, der i 1891 begyndte at udgive sin »Aarbog for dansk Kulturhistorie«, som i en periode på 10 år udkom i ialt 2500 eksemplarer. I sin indledning i den

første årbog formulerede han som sit formål, at den skulle medvirke til, at dansk kulturhistorie (især dagligdagens) blev kendt i større kredse, og at adgangen hertil blev lettet. Kort sagt skulle den blive et populærhistorisk tidskrift med hovedvægt på kulturhistorie. Blandt bidragerne i de 10 årbøger var en del højskolefolk, og Bjerge kunne i sidste årbog takke både høj- og landbrugsskoler som aftagere af bogen. Årbogen bestod af 4–7 afhandlinger og var på små 200 sider. Hvis man sammenligner dens indhold med de senere amtsårbøger, vil man se, at dette i det store hele svarer til, hvad man kan vente at finde i disses tidlige årgange. Der er artikler om landboforhold, om folkeliv, om skoler og præster, og vægten er så afgjort lagt på det fortællende fremfor det dokumenterende plan. Pressen var velvilligt stemt (især Højskolebladet), og når Bjerge opgav efter 10 år, synes det at have været en frygt for, om han fremover kunne holde standarden. Hans initiativ er imidlertid betydningsfuldt, idet hans årbog indirekte kom til at være forbillede for amtsårbøgerne, og Bjerge selv blev direkte engageret i opbygningen af det første amtshistoriske samfund.

3. Oprettelsen af de amtshistoriske samfund

Indtil 1902, da det første af de amtshistoriske samfund blev stiftet, var der kun få lokalhistoriske foreninger. Blandt de vigtigste var Fyns Stifts litteraire Selskab, der udgav Samlinger til Fyns Historie og Topografi 1859–1890, og Jysk Selskab for Historie, Sprog og Litteratur fra 1866. Der fandtes således både lokalhistoriske foreninger og tidsskrifter, men deres betydning for det store publikum skal nok ikke overdrives. Således havde Jysk Selskab i 1895 kun 256 medlemmer.⁸

7. Svend Larsen. Dansk Kulturhistorisk Museumsforening. Tilbageblik og fremtid. – Fortid og Nutid XIX 1954–56, s. 138.

8. For jysk og dansk historie. Jysk Selskab for Historie, Sprog og Litteratur 1866–1966. Århus 1966. (Skrifter udgivet af Jysk Selskab for Historie, Sprog og Litteratur, 14). S. 128.

Tabel 1. Oversigt over de enkelte foreninger.

	Oprettelsesår	Første årbog
Historisk Samfund for Ribe Amt	1902	1903
Historisk Samfund for Thy og Han Herred	1903	1906
Vejle Amts historiske Samfund	1904	1905
Frederiksborg Amts historiske Samfund	1906	1906
Bornholmsk Samfund	1906	1906
Historisk Samfund for Holbæk Amt	1906	1907
Randers Amts historiske Samfund	1906	1907
Historisk Samfund for Ringkøbing Amt	1907	1907
Svendborg Amts historiske Samfund	1907	1908
Historisk Samfund for Århus Stift	1907	1908
Historisk Samfund for Skive og Omegn	1908	1909
Historisk Samfund for Københavns Amt	1910	1910
Historisk Samfund for Sorø Amt	1911	1912
Historisk Samfund for Præstø Amt	1912	1912
Historisk Samfund for Ålborg Amt	1912	1912
Lolland-Falsters historiske Samfund	1912	1913
Historisk Samfund for Odense og Assens Amter	1912	1913
Historisk Samfund for Hjørring Amt	1915	1915
Historisk Samfund for Lyngård, Hids m.fl. Herreder	1918	1918
Historisk Samfund for Viborg Amt	1928	1929
Historisk Samfund for Fyns Stift §	1939	1939

§ Historisk Samfund for Fyns Stift er en fusion af de to ældre fynske samfund for Svendborg amt og Odense og Assens amter.

I 1902 dannedes så Historisk Samfund for Ribe Amt, og inden der var gået 20 år, var der tilsvarende foreninger i samtlige danske amter med et medlemstal på over 11.000⁹, så der var tale om en bevægelse af et ikke ringe omfang, og det er umagen værd at undersøge den nærmere. Litteraturen herom har hidtil været sparsom, og de fleste sider er skrevet af foreningerne selv, dels i deres første udgivelser dels i deres jubilæumsberetninger. Dette materiale giver mulighed for at uddrage en række generelle træk ved foreningsdannelserne. I denne undersøgelse er derfor samtlige foreningers tidligste historie inddraget, og der skal i det følgende gives en række eksempler på, hvad der foregik i de enkelte amter.

I tabel 1 er der givet en oversigt over de undersøgte foreninger. Det vil umiddelbart ses, at udviklingen skete rask, og at den var landsdækkende, idet der 5 år efter Ribesamfundet var foreninger både i Jylland og på øerne.

Det ældste amtssamfund er som omtalt fra Ribe.¹⁰ Det var højskoleforstander Ludvig Schrøder, Askov, der inspireret under et besøg hos kollegaen Frede Bojsen på Rødkilde var blevet grebet af tanken om, at en indsamling af historisk materiale ville skabe en folkelig vækkelse, og at noget sådant også burde findes på den egn, hvor han selv virkede.

Disse tanker diskuterede han med den historisk interesserede stiftamtmand Gustav Stemann, og ved et møde i sommeren 1901 vedtog disse sammen med provst J. Nissen, Brørup, og højskolelærer Poul Bjerger at virke for skabelsen af et historisk samfund. Bjerger havde som nævnt i nogle år udgivet Aarbog for dansk Kulturhistorie, men gjorde sig nu til talsmand for møder med foredrag som det bedste middel, medens provst Nissen foretrak udgivelse af en historisk årbog. For at sikre sig den nødvendige opbakning blev de enige om at holde nogle foredragsmøder, og det første blev afholdt på Askov. En snestorm

9. Vagn Dybdahl. Det lokalhistoriske arbejde i byerne. – Fortid og Nutid XXIII 1966–68, s. 284.

10. Fra Ribe Amt 1903, s. 1–20, 1928, s. 1–7, 1952, s. 1–26 og 1977 s. 307–322 samt ældste forhandlingsprotokol.

To forgrundsfigurer ved oprettelsen af det første amtsamfund, højskoleforstander Ludvig Schrøder, Askov og provst J. Nissen, Brørup-Holsted. (Foto Det kgl. Bibl.)

forhindrede foredragsholder som tilhørere i at komme til stede, men på Askov var der jo eleverne, og en foredragsholder kunne man nok fremskaffe på stedet! I vinterens løb holdtes flere møder med foredrag, og en del tilsagn om medlemskab blev samlet, således at der kunne laves et udkast til love (formuleret af provst Nissen). Ved en skriftlig afstemning kunne man 25/7 1902 regne samfundet for stiftet.

De love, der hermed var godkendt, var for såvidt et kompromis mellem Bjerge og Nissen, idet samfundets formål skulle være at virke for en oplivelse af den historiske sans ved at fremdrage den lokale historie, og midler hertil var en årbog, som foreningens medlemmer modtog vederlagsfrit, OG afholdelsen af møder med foredrag på forskellige steder i amtet. Bjerge, der havde prøvet at redigere en årbog, var dog mere stemt for afsluttede skrifter, men der blev nu ingen pro-

blemer med at skaffe stoffet til den første årbog, idet man kunne anvende manuskripterne fra flere af de første foredrag.

Den første bestyrelse kom til at bestå af ovennævnte personer samt konsul Breinholt, Esbjerg, overlærer J. Olsen, Varde, og pastor J. Richter, Vejen.

Hvilket program, denne kreds stod for, ses af den tale, provst Nissen holdt i febr. 1902, og som tryktes i den første årbog. Den havde den karakteristiske titel »om at oplive den historiske Sans«, og i foredraget såvel som i titlen fornemmes, at han mente, at den historiske sans var borte. Vel var den medfødt, men den trængte til at genoplives, da den var nær ved at gå tabt i tidens strømninger. Tilmed ville historisk sans være det bedste middel til at få en samfundsfølelse frem i god forstand, og desuden var historisk interesse fornøjelig og oplivende »vistnok for alle«¹¹. Der ligger dermed både en pædagogisk funktion (opdra-

11. Fra Ribe Amt 1903, s. 8.

gelse til samfundsborger) og en rekreativ funktion (en god fritidsforøjelse) i historien iflg. Nissen. Om ikke andet resulterede talen i 27 indmeldelser fra egnens lærere!¹²

Der var meget, man kunne sysle med i sin fritid. I sin fortale i den første årbog skrev Stemann, at det havde stor betydning for fædrelandets historie, når denne kunne støtte sig på oplysninger om de forskelligste forhold fra land og by, og han opregnede en række emner, der kunne tages op til behandling. Heriblandt var erindringer af forskellig art fra landet, fra de foregående krige og om kongebesøg. Skønt det ikke blev sagt med direkte ord, var det dog tydeligt, at dette stof skulle leveres af de menige medlemmer, så det blev kildemateriale for faghistorikerne.

Der kom hurtigt opbakning om samfundet, der i 1904 talte 448 medlemmer, hvoraf dog en del boede udenfor amtet. Formålsparagraffen blev opfyldt, idet der både kom en årbog og blev holdt foredrag. I 1903 holdtes således 5 møder med ialt 11 foredrag. Den første årbog (som blev udsendt i mere end et halvt hundrede eksemplarer til anmeldelsesbrug) blev godt modtaget, og Nissens foredrag blev omtalt vidt omkring¹³. Højskolebladets anmelder var begejstret, og ved anmeldelsen af den anden årbog ytrede han ønske om, at noget lignende ville komme igang andetsteds.¹⁴

På dette tidspunkt var det næste historiske amtssamfund imidlertid allerede en realitet. Det var i Thisted amt, hvor initiativtageren var redaktør M. Aaberg¹⁵. Efter en opfordring i dagspressen holdtes et forberedende møde 6/7 1903, hvor Aaberg, lærer P. L. Hald og højskoleforstander Peder Hansen, Hundborg højskole, var blandt talerne, og det vedtoges, at der skulle arbejdes for dannelsen af en forening. Det gik hurtigt, og en stiftende generalforsamling kunne afholdes 8/8 1903. Foruden de nævnte blev fire lærere og kunstdrejer C. K. Bunch, Thisted, medlemmer af bestyrelsen.

De love, der blev vedtaget, adskiller sig dog noget fra Ribesamfundets. Formålet var her at søge områdets fortidsminder bevaret, og dette skulle ske ved at oprette et museum i Thisted. Nogen årbog var der ikke tale om.

Flere forhold er værd at hæfte sig ved. Man havde vel kaldt foreningen for et historisk samfund, men der vist ikke hen til amtsinddelingen, som det var tilfældet i Ribe, og foreningen var da heller ikke amtsdækkende, idet Mors ikke hører til Thy eller Han Herred, men nok til Thisted amt.

Formålsparagraffen angav et helt andet formål end Ribe, idet det var bevarelsen af oldtidsminder ved hjælp af et museum, der var hovedsagen. Det var altså arkæologien og ikke historien, der var det væsentlige, men der er en naturlig forklaring herpå, idet en lokal arkæolog og samler Frk. Augusta Zangenberg ville overlade sin samling til et lokalt museum, hvis et sådant blev oprettet. Der synes på egnen at have været nogen uro over, at samle- og Nationalmuseet bortførte egnens minder til København og andre fjerne steder, hvor Thistedes borgere ikke kom til daglig.

Det spørgsmål, der så rejser sig, er, hvor Thistedfolkene har hentet deres inspiration. Deres forening blev stiftet et år efter Ribe, og det virker troligt, at de har kendt til denne forening. Der var højskolefolk i begge bestyrelser, og meddelelser om Ribesamfundet var nået til Højskolebladet.

Lovteksten viser, at deres tanker havde en anden retning, og først i efteråret 1906 udkom den første årbog, hvis titel mindede om Ribes og henviste til amtsinddelingen. I 1907 udkom af økonomiske årsager ingen årbog, men fra 1908 blev årbogen et regelmæssigt fænomen.

Forklaringen på, at foreningen ikke fra starten var amtsdækkende, var, at der allerede var noget igang på Mors. 26/1 1901 var her stiftet Morsø historiske Samfund, hvis formålsparagraf talte om nøjagtigt det samme

12. Ribe Stiftstidende, 28/2 1902.

13. P. Eliassen. Redaktionsproblemer og redaktionsopgaver. – Fortid og Nutid I 1914–16, s. 246.

14. Højskolebladet 1903 s. 575 og 1904, s. 642.

15. Fra Thisted Amt 1906 s. 3–5, 1934 s. 520–522 og 1963 s. 313–316 samt P. L. Hald: Historisk Samfund for Thisted og Vester Han Herred og Thisted Museum gennem 40 år. Thisted 1943.

som Thistedfølkenes, og der er desuden tale om en fuldstændig verbaloverensstemmelse¹⁶. Således er det næppe i Ribe, men fra Mors, at man har fået inspirationen.

Morsø historiske Samfund udviklede sig aldrig til et amtsamfund i den forstand, der er tale om her. Hovedformålet var og blev et lokalt museum, som i 1909 blev oprettet på Dueholm, og der kom aldrig nogen årbog. Denne opgave løstes af Morslands danske Samfund, der som hovedopgave havde at afholde årsmøder i Galtrup. Dette samfund udgav 1919–1932 en historisk årbog (senere i samarbejde med museet), da man følte sig svigtet af Fra Thisted Amt¹⁷.

Ved at udgive en årbog fra 1906 fik Thisted mere lighed med de øvrige amtssamfund, hvoraf der på dette tidspunkt var fem. Museet blev siden oprettet og gjort til en selvejende institution, som man fortsat støttede, men reelt synes årbogen herefter at være anset for en hovedopgave. Dog måtte det vente til 1934 med en lovændring, der kunne konstatere, at samfundets første opgave var løst, og at der herefter skulle arbejdes med udgivelse af en årbog, afholdelse af møder rundt om i egnen og støtte af museet.

Det tredje amtshistoriske samfund oprettedes i Vejle amt. Dette viser ikke afgørende forskelle i forhold til Ribe. Her skulle man også vække og vedligeholde den historiske sans ved en årbog og ved at holde foredragsarrangementer, og det eneste punkt, hvor formålet afveg fra Ribe, var, at det skulle indsamles historiske optegnelser til brug for kommende tiders historieforskning. Desuden fandt man kort efter på, at samfundet burde medvirke til at frede amtets historiske mindesmærker. I bestyrelsen blev der indvalgt en oberst A. Liljefalk, der blev det første militære medlem af en bestyrelse¹⁸.

Blandt de ældre samfund er det bornholm-

ske, der var stiftet 1906. I fortalen til den første årbog henvistes til, at der i de foregående år var stiftet en række andre samfund, og at Bornholm også burde have et sådant. Man kaldte det dog ikke for historisk, og mente, at ikke kun historien, men også Bornholms andre særpræg burde optegnes og bevares, f.eks. sproget, ordspog og talemåder, sæder og skikke. Foreningen var vel i denne fase nærmere en hjemstavnsforening end et historisk samfund, men en gennemgang af årbogen viser, at der blev lagt megen vægt på historie, og foreningen antog da også siden navnet Bornholms historiske Samfund¹⁹.

I Århus begyndte de første aktiviteter omkring 1906, hvor biblioteksassistent S. Mørk-Hansen fra Statsbiblioteket medvirkede til at danne en komité²⁰. Dette initiativ løb i første omgang ud i sandet, men i november 1907 kunne der holdes et stiftende møde. En af initiativtagerne var biskop Fr. Nielsen, der mente, at amtet var for lille en enhed, og foreslog, at samfundet skulle omfatte hele Århus stift. Dette ville give mere omfattende emner til foredrag og årbog, ligesom der ville kunne skaffes større pengemidler. Man havde dog ikke ønsket at konkurrere med det ny samfund i stiftets nordlige del i Randers amt og havde da heller ikke sendt indbydelser ud i dette område. Resultatet blev, at biskoppens forslag vedtoges, og at man oprettede Historisk Samfund for Århus Stift. Udover det faktum, at foreningens virkeområde blev større end de øvrige foreningers, var der kun ringe forskel i dettes og de øvriges formål. Vigtigst var, at samfundet meget hurtigt påtog sig opgaven med at værne stiftets fortidsminder. Det lovfæstedes i 1924, men var en følge af udviklingen, idet samfundet i 1911 havde købt en lille del af jorden ved Øm Kloster og bekostet udgravningen i de første år.

I Østsjælland begyndte det historiske ar-

16. Love for Morslands historiske Samfund. [U.st.] [U.å.] [Det kgl. Bibliotek, småtrykssamling].

17. Historisk Aarboeg for Mors 1919, s. 3–4 og 1923, s. 22–34.

18. Vejle Amts Årbøger 1905, s. 1, 1906, s. 246 og 1908, s. 177.

19. Bornholmske Samlinger bd. 1 upag. indledning og bd. 33 (1953), s. 155–157.

20. Årbøger for Århus Stift 1908, s. 3–5 og 91–92, 1914, s. 159, 1925, s. 162–168, 1932, s. 242 og 1957, s. 192–193.

bejde ved flere forskellige initiativer.²¹ I 1901 begyndte således Fr. Oppfer, Østsjællands Avis i Køge at udsende Østsjællandske Aarbøger. Han har ikke angivet sine ideer med dem i årbøgerne, men de minder en del om Bjerges, idet hver årbog indeholder 4 til 6 artikler af et indhold, der overvejende er historisk-topografisk. Så pludseligt som dette initiativ var kommet igang, ophørte det i 1910, men på dette tidspunkt var der begyndt at komme bevægelse i de historisk interesse-rede grupper, ligesom der var kommet et historisk samfund i naboamtet Københavns amt. Dette år stiftedes også mindelunden Højeruplund, hvilket medførte tanker om et historisk samfund for Stevns. Da der kun kom tilslutning fra 70–80 personer, kom der imidlertid ingenting ud af dette forsøg.

Året efter stiftedes en museumsforening i St. Heddinge. Siden 1896 havde der været tanker om en museumsdannelse, men 1911 fik sagfører A. V. Keller, St. Heddinge, ved et møde stiftet en forening, der skulle sikre opbygningen af et museum. 161 medlemmer meldte sig, men forsøg på at få flere mislykkes, og sagen blev opgivet, så der først i efteråret 1921 kom gang i en bevægelse, så museet kunne åbnes det følgende år. Tanken om at forene de to foreninger blev rejst, men energisk afvist af Keller, der ikke ønskede at tage andre opgaver op.

Anledning til mere polemik blev en udflugt, som Historisk Samfund for Københavns Amt foretog til Køge i sommeren 1911. Det vurderedes, hvad et kommende historisk samfund skulle bestå af, og der fremhævedes, at et historisk samfund bestående af hedeboer og stevnsboer ville kunne udrette mere end et lokalt, der bestod af en købstad med opland. Egnen Roskilde-Køge-St. Heddinge ville være passende. Andre var modstandere af blandingen af hedeboer og stevnsboer, men de forskellige betragtninger blev afvist af højskole-

forstander N. R. Svendstorp, Stevns højskole, der i et avisindlæg henviste til, at sagen var organiseret amtsvis overalt. Derfor var det i hans øjne uheldigt, at samfundet for Københavns amt overskred amtsgrænsen, ligesom et samfund for et enkelt herred ville blive ud-tømt for stof ganske hurtigt og dermed blive »småtskåret«.

Med dette indlæg blev Svendstorp den person, der fik afgørende indflydelse på, hvordan Præstø Amts historiske Samfund kom til at se ud, da det dannedes i januar 1912.

I Nordjylland var udviklingen senere end i den sydlige del. Ålborg amt fik sit samfund i 1912 på initiativ af sognepræst Alexander Rasmussen, Kongerslev, og tandlæge J. P. Stenholm, Ålborg.²² Når samfundet ikke var stiftet før, skyldtes det, at initiativtagerne mente, at opgaven egentlig tilhørte det gamle jyske selskab, men de fandt dog, at Ålborg amt ikke burde mangle i den række af amts-samfund, der da var kommet på benene.

Deres formål adskilte sig kun i detaljer fra de øvriges. Således var det en del af formålet at bevare historiske bygninger, rejse mindesten og registrere arkivalier, og i den anden årbog kunne Alexander Rasmussen i en artikel redegøre for sin registrering af et herregårdsarkiv²³. Årbogen kom dog ikke til at hedde Fra Ålborg Amt, men derimod Fra Himmerland og Kjær Herred. Forklaringen må formentlig søges i det forhold, at Himmerland er en mere kendt og karakteristisk betegnelse end Ålborg amt. Møder var omtalt i formålsparagraffen, men blev ikke en realitet i de første år.

I efteråret 1906 havde en lille kreds af personer på initiativ af boghandler Anton Jakobsen i Sæby rettet en opfordring til en række personer, der kunne tænkes at støtte en forening²⁴. Der kom imidlertid ikke positive reaktioner nok, og tanken skrinlagdes uden at være kommet til offentlighedens kendskab.

21. Østsjællandske Aarbøger. Udgivet af F. Oppfer. Køge 1901–10. Stevns Museum 1922–1932. St. Heddinge [1932]. Historiske Årbøger for Præstø Amt 1912, s. 111, og 1961, s. 404–405. Østsjællands Avis juli 1911–januar 1912, Østsjællands Folkeblad juli–august 1911.

22. Fra Himmerland og Kjær Herred 1912, s. 1–7 og 1937, s. 514.

23. sst 1913, s. 310–319.

24. Vendsysselske Årbøger 1915, s. 1–8, 1916, s. 397, 1939, s. 1–7 og 1964, s. 199–213.

Jakobsen begyndte så for sig selv med at udsende Vendsyssel Folk og Land, hvoraf der kom 9 bind 1908–1919 og et tiende i 1932.

Det var et enmandsforetagende, og der følte fortsat behov for en forening. De fleste amter havde efterhånden fået deres historiske samfund, og det var vel baggrunden for, at Jakobsen, den uhyre produktive lokalhistoriker C. Klitgaard og flere andre fra det første forsøg turde erklære Historisk Samfund for Hjørring Amt oprettet pr. 1/1 1915 uden at have sikret sig opbakning. Det viste sig dog, at der var behov for foreningen, da der hurtigt kom 400 medlemmer, og i 1916 var der næsten 1.000, så den første årbog måtte genoptrykkes.

I Viborg amt fulgte udviklingen et andet mønster. I Skive og Salling var der oprettet et samfund i 1909, bl.a. inspireret af en gave til et museum fra Skive Folkeblad²⁵, og i 1918 stiftedes i amtets østlige del et samfund for Lysgård, Hids m.fl. herreder, hvor formålet var det samme som de fleste steder, men hvor der også skulle arbejdes for at skabe en lokal-samling i Kjellerup. Det var en lærer Jacobsen, der tog initiativ til foreningsdannelsen, og som blev redaktør af årbogen. Denne udsendtes 1918–1922, men udgivelsen blev stoppet af Jacobsens sygdom og død. Det lykkedes dog at udsende årbøger for 1925 og 1926, men siden sygnede samfundet hen²⁶.

Et amtshistorisk samfund var der derimod ikke tale om foreløbig, og i amtets centrum var der med teglværksejer Gulddals ord *mørkt land*²⁷. Gulddal var i slutningen af I. Verdenskrig kommet til egnen, som han karakteriserede på denne måde, da han skrev beretningen om samfundet ved dets 25-årsjubilæum. I den centrale del af amtet var der tilsyneladende ikke behov for et historisk samfund, men da han var en aktiv mand, forsøgte han i stedet at få Skivesamfundet til at blive amtsdækkende. Det var der dog ikke stemning for, men endnu i 1954 udtrykte han håb om en sammenslutning mellem de to samfund, hvilket i hans øjne var det eneste

naturlige. I 1928 ventilerede han offentligt tanken om et amtshistorisk samfund på et møde om en redningsaktion for en gammel bondegård (på trods af talerne blev den alligevel flyttet til Hjerl Hede!), og denne gang blev tanken grebet. Man begyndte at tegne medlemmer, og 20/11 1928 kunne et stiftende møde afholdes, idet der var tegnet små 200 medlemmer. Kort tid efter blev der holdt et møde med repræsentanter for Lysgårdsamfundet, og det blev aftalt, at dette samfund skulle gå ind i amtssamfundet.

Her synes at have været et latent behov for en forening, da denne først i 1930 havde fået over 400 medlemmer, men den har nu sikkert også fået nogen reklame ved det 7. danske hjemstavnstævne, der holdtes i Viborg i de første augustdage 1929, og det var i hvert fald stof herfra, der dannede grundstammen i den første årbog.

4. Generelle træk ved samfundenes oprindelse

Hovedformålet var for de fleste foreningsstiftere at oplive den historiske sans hos egnens beboere, og midlerne hertil var først og fremmest udgivelse af en historisk årbog og historiske foredrag. Der var dog også andre emner, der fangede interessen, og heriblandt var arkæologien det vigtigste. Thysamfundet startede som en regulær museumsforening og udviklede sig først siden til en forening af den gængse type. Århussamfundet fik stor betydning ved at sætte gang i udgravningen af Øm Kloster, men dette var en opgave ved siden af den traditionelle. På Bornholm havde foreningen en mere tværfaglig karakter, men her var det også bevaringen af fortiden, der var et hovedformål. Andre opgaver kunne nævnes, men der bliver da mere tale om variationer over et tema.

Hovedmønstret ved foreningsdannelsen var, at de kom til at dække et stort geografisk område, og amtet var den foretrukne enhed,

25. Årbog for Historisk Samfund for Skive og Omegn 1909, s. 107–111.

26. Historisk Aarbog for Lysgaard, Hids m.fl. Herreder 1918, s. 86–88 og 1925, s. 68.

27. Fra Viborg Amt 1929, upag. indledning og s. 169 ff, 1930, s. 169–170 og 1953, s. 5–14.

selvom der er undtagelser. I Århus valgtes stiftet, der er større end amtet, men i Skive kom foreningen kun til at omfatte en købstad med de omkringliggende herreder. På Lolland-Falster kom foreningen til at dække Maribo amt, men hverken forening eller årbog blev navngivet efter dette. Andre steder benyttede man sådanne markante geografiske betegnelser til årbøgerne, medens foreningen opkaldtes efter amtet (Historisk Samfund for Hjørring Amt udgav således Vendsysselske Aarbøger). Den gamle Sysselinddeling kom kun til at give navn til en enkelt årbog (Hardsyssels Aarboeg i Ringkøbing amt).

Sammenfattende kan man konstatere, at indtil 1915 havde ialt 14 samfund anvendt amtet enten i sit navn eller i sin årbogs navn, og kun 4 anvendte slet ikke denne betegnelse, hvad man heller ikke kan bebrejde det af dem, der kun omfattede en del af et amt. To benyttede geografiske betegnelser (Lolland-Falster og Bornholm), og ét benyttede stiftet (Århus). På denne baggrund kan roligt karakterisere hele gruppen som amthistoriske samfund.

Men ét er, at disse foreninger valgte amter eller lignende store enheder til virkeområde, noget andet er årsagen hertil. Generelt turde forklaringen ligge i en frygt for, om der var stof nok til årbog og foredrag, og om man kunne hverve medlemmer nok, så der var en økonomisk baggrund. Det må heller ikke glemmes, at det mislykkedes flere steder med at starte foreninger. Det mislykkedes således i Vendsyssel ved første forsøg, og det var også tilfældet på Nordfyn i 1908²⁸. Hvor mange forsøg der har været på at skabe mindre foreninger er ikke undersøgt, men der kom i hvert tilfælde kun få realiteter ud af sådanne forsøg. Denne motivering var også biskop Fr. Nielsens for at lade Århusamfundet dække stiftet. De erfaringer, der blev gjort af de første foreninger, måtte også medvirke til, at de senere fulgte eksemplet med de store enheder, sådan som f.eks. højskoleforstander Svendstorp så klart gav udtryk for.

Denne usikkerhed synes at have været tilstede ved de fleste tidlige foreningsdannelser, idet der gik nogen tid med at samle tilsagn om medlemskab, inden man afholdt en stiftende generalforsamling. En undtagelse er Hjørringsamfundet, hvor en lille gruppe mennesker roligt turde erklære samfundet for stiftet uden at have sikret sig opbakning. Hjørringsamfundet stiftedes da også først, da de fleste amter havde fået historiske samfund, som havde vist sig levedygtige.

Men man kan ikke beskyldte de personer, der gav sig i kast med at skabe historiske foreninger, for at være usikre om berettigelsen af deres opgave, og det kan ikke forbigås ved en undersøgelse af foreningernes tilkomst at undersøge den baggrund, disse historisk interesserede personer havde. I tabel 2 er deres erhvervsmæssige baggrund undersøgt nøjere. Tabellen omfatter samtlige, der har været »indblandet« i starten af amthistoriske samfund. Den omfatter dog ikke Bornholm og Svendborg p.g.a. for sparsomt kildemateriale, Viborg p.g.a. det sene tidspunkt for oprettelsen eller de mindre samfund.

Tabel 2. Initiativtagere og første bestyrelsesmedlemmer.

Universitetsuddannet lærer	6	4,3 %
Læge	4	2,9 %
Gejstlig embedsmand	12	8,6 %
Funktionær	11	7,9 %
Militær embedsmand	2	1,9 %
Ingeniør	1	0,7 %
Lærer, højskolelærer	43	30,7 %
Redaktør, journalist	7	5,0 %
Direktør	11	7,9 %
Handlende	2	1,4 %
Håndværker	3	2,1 %
Forfatter	1	0,7 %
Politiker	6	4,3 %
Studerende	1	0,7 %
Kvinde uden erhverv	5	3,6 %
Landbruger	18	12,9 %
Uoplyst	7	5,0 %

Ialt 140

Med hensyn til de enkelte erhvervsgrupper, se teksten s. 202

28. Aarboeg for historisk Samfund for Odense og Assens Amter 1913, upag. side.

Den gruppe, der så afgjort falder mest i øjnene ved en gennemlæsning af tabel 2, er lærergruppen, der fortrinsvis består af høj- og folkeskolelærere, og den udgør ialt ca. $\frac{1}{3}$ af de personer, der medvirkede ved stiftelsen af de amtshistoriske samfund. En anden gruppe er de gejstlige, der kun udgør de 8,6 %, men i forhold til deres befolkningsandel er de klart overrepræsenterede. Landbrugerne (gård- og godsejere) er også et markant islæt, hvorimod der ikke er særligt fremtrædende grupper fra byerne.

Inden der drages flere konklusioner af disse tal, skal medlemskredsen undersøges, idet denne kan tages som et udtryk for, om foreningernes mål faktisk blev nået. Det er allerede omtalt, at der på ca. 20 år blev mobiliseret en medlemsskare på ca. 11.000, og det kunne derfor siges, at samfundene var blevet en succes.

Det må dog overvejes, hvilket publikum der var tale om. Højskolefolkene, der havde præget og formuleret den første målsætning, havde ønsket en folkelig vækkelse, og det kunne umiddelbart tyde på, at det var lykkedes. Det er alligevel umagen værd at prøve at komme om bag disse tal og søge medlemmernes forhold nøjere oplyst, og heldigvis har de fleste foreninger i én af de første årbøger offentliggjort en medlemsfortegnelse. De findes i de første årbøger, men kom derefter uregelmæssigt.

Disse medlemsfortegnelser giver oplysning om navn, titel og bopæl. Ved en nøjere undersøgelse af disse oplysninger viser det sig dog, at de anførte titler jævnligt er tvetydige. F.eks. ses det ikke altid klart, om en inspektør hører hjemme på en skole, en privat eller offentlig institution eller et gods. En cand.theol. kan være præst, men også lærer. En del af disse tvivlstilfælde kunne nok fjernes ved hjælp af vejvisere, folketællinger m.m., men der er afstået herfra, dels fordi det ville medføre en meget stor arbejdsbyrde, dels fordi de fleste af de anførte titler er klare nok, så der kan skabes et nogenlunde klart billede.

Principielt kan det fastslås, at de enkelte medlemmer er søgt stedfæstet efter erhverv fremfor uddannelse, hvad der til dels motiveres med det praktiske forhold, at det oftest er

erhvervet, der findes i kildematerialet, men også med det faktum, at det må antages, at f.eks. en teolog, der søger ansættelse i højskolen, vil føle større samhørighed med denne gruppe end med andre teologer.

Der er en ulempe ved at foretage denne grove opdeling efter erhverv, og det er, at man ikke kan konstatere den sociale prestige. En biskop er f.eks. højere placeret i social rang end kordegnen. Men en så nøjagtig stratificering kan ikke konsekvent gennemføres overalt, og det ville være meningsløst at gennemføre den i enkelte grupper.

Alligevel skulle det med denne metode være muligt at danne sig et indtryk af, hvilke erhvervsgrupper der var mest aktive, ligesom eventuelle regionale afvigelser vil kunne ses. Resultaterne er anført i tabel 3 i absolutte tal og tabel 4 i procenttal. Tailene bygger på medlemstilgangen i det første år i de amtsdækkende samfund, der var oprettet i perioden til og med 1915 undtagen Bornholm, hvor der savnes materiale. Hvor den første medlemsliste opregner situationen flere år efter, er denne dog inkluderet. Årstallene i tabellerne henviser til den årbog, der indeholder den første medlemsliste. Tilslut skal der blot gøres opmærksom på inddelingen i erhvervsgrupper og især, hvilke erhverv der er henført til den pågældende gruppe.

Universitetsuddannede lærere indeholder desuden arkivarer og personer tilknyttet forskningsinstitutioner og Nationalmuseet.

Lægegruppen optager desuden tand- og dyrlæger.

Gejstlige embedsmænd omfatter teologer og andre i kirkelig tjeneste, f.eks. kordegne og organister. Også frimenighedspræster, missionærer og andre med religiøs tilknytning er anbragt her.

Sagførere giver sig selv. Øvrige jurister kan findes i funktionærgruppen.

Funktionærgruppen er meget sammensat og består af alle øvrige ansatte, der er ansat i offentlig og privat administration.

Militære giver sig selv.

Arkitekter, ingeniører og landinspektører er anbragt her, idet det ikke altid fremgår, om de er selvstændige eller funktionærer.

Lærerggruppen optager folkeskolelærere, men også høj-, fri- og landbrugsskolelærere uanset uddannelse.

Redaktør- og journalistgruppen indeholder personer med anden uddannelse end journalistuddannelse.

Direktørgruppen indeholder direktører i det private erhvervsliv.

Tabel 3: Medlemmernes erhvervs-mæssige fordeling (absolutte tal).

	Ribe (1904)	Thisted (1908)	Vejle (1905)	Frederiksborg (1907)	Holbæk (1907)	Randers (1908)	Ringkøbing (1907)	Svendborg (1908)	Århus (1908)	København (1910)	Sorø (1912)	Præstø (1912)	Ålborg (1914)	Lolland (1913)	Odense (1914)	Hjørring (1915)	Ialt
Universitetsudd. lærer m.v.	12	0	9	21	1	1	2	2	7	4	14	1	4	7	1	0	84
Læge	16	4	17	13	12	13	17	6	15	3	13	5	18	12	5	18	189
Gejstlig	49	14	31	21	15	29	20	21	33	5	27	36	18	33	19	22	391
Sagfører	7	4	6	9	3	8	7	3	9	0	5	8	7	12	3	8	102
Funktionær	26	15	70	47	9	17	58	31	21	8	19	22	30	39	18	55	483
Militær	1	0	8	28	0	1	1	4	1	0	1	2	8	1	2	1	59
Arkitekt m.v.	0	0	4	9	1	4	3	5	4	1	1	0	2	4	2	7	47
Lærer, højskolelærer	129	45	97	55	27	44	70	82	78	24	58	122	54	57	50	128	1120
Redaktør, journalist	5	2	9	9	2	9	6	5	8	5	10	8	9	10	7	9	113
Direktør	13	5	28	11	7	4	25	14	13	2	6	2	12	12	5	14	176
Handlende	34	18	65	45	13	13	85	32	20	6	27	23	35	78	17	39	550
Håndværker	11	7	48	33	8	5	41	32	12	9	17	11	10	20	20	38	322
Kunstner	0	0	5	4	1	1	0	2	1	1	0	0	0	0	3	1	19
Politiker	16	4	24	13	4	12	20	18	7	4	26	15	8	9	13	20	213
Studerende	0	0	6	5	2	0	1	2	0	3	1	0	0	0	1	4	25
Kvinde	9	0	8	26	2	5	6	9	4	28	17	17	1	9	4	10	155
Landbruger	95	17	178	48	64	81	185	256	48	20	75	122	39	94	122	259	1710
Usikker	16	6	63	15	2	12	41	14	16	4	7	9	11	15	14	28	273
Ialt	439	141	676	412	173	259	587	538	297	127	324	403	266	412	306	662	6022

Handlende omfatter alle, hvor handel er det vigtige også ved erhverv med fremstilling af sine egne produkter. Gruppen omfatter både indehavere og funktionærer, der således ikke er anbragt i funktionærgruppen.

Håndværk omfatter også mestre og svende. Desuden er de få arbejdsmænd henført hertil af praktiske grunde.

Kunstnere omfatter forfattere, kunstmalere og musikere m.fl. Organister er henført til gejstlige embedsmænd.

Politikergruppen omfatter personer med et politisk erhverv. Det kan ikke skelnes, om det er hovederhverv eller »før tillfället«, men hvor der har været angivet et andet erhverv end det politiske, er dette foretrukket.

Kvinder, der har været hjemmegående eller ikke har kunnet placeres efter erhverv, findes her. Øvrige kvinder findes især i lærergruppen.

Landbrugere omfatter alle med tilknytning til dette erhverv fra godsejer til landarbejder. Mejerister er ligeledes henført til gruppen.

Studerende omfatter også cand.phil'er, selvom det er med betænkelighed, da denne stilling for en del var slutningen på videregående studier.

Med de anførte forbehold kan det slås fast, at der var to helt centrale grupper blandt de amtshistoriske samfunds medlemmer, og det

var lærerne og landbrugerne med hhv. 18,6 % og 28,4 % af medlemmerne på landsbasis. Lærergruppen var vigtigst i Ribe hvor ca. 30 % af medlemmerne tilhørte denne gruppe. Disse tal kan sættes i relief, når man samtidig gør opmærksom på, at 1,3 % af den totale befolkning i 1901 var beskæftiget ved undervisningssektoren²⁹! I forhold til sin befolkningsandel er lærergruppen dermed kraftigt overrepræsenteret.

Landbrugerguppen var mindst i de tre amter nær storbyerne København og Århus, men størst på Fyn, i Vestsjælland og Vendsyssel. Det må dog bemærkes, at der blandt de usikre og politikerne er en del personer, der uden al tvivl tilhører landbostanden. Udregnet på landsbasis er gruppen underrepræsenteret i forhold til sin befolkningsandel på 40 % (incl. gartneri, skovbrug og fiskeri), men visse steder som f.eks. Svendborg amt var den overrepræsenteret.

29. Landstallene i dette og senere eksempler er udregnet på grundlag af folketællingen 1901. Efter Statistisk Årbog 1905, s. 126-129.

Tabel 4: Medlemmernes erhvervmæssige fordeling (procentvis).

	Ribe (1904)	Thisted (1908)	Vejle (1905)	Frederiksborg (1907)	Holbæk (1907)	Randers (1908)	Ringkøbing (1907)	Svendborg (1908)	Århus (1908)	København (1910)	Sorø (1912)	Præstø (1912)	Ålborg (1914)	Lolland (1913)	Odense (1914)	Hjørring (1915)	Ialt
Universitetsudd.																	
lærer m.v.	2,7	0	1,3	5,1	0,5	0,4	0,3	0,4	2,4	3,1	4,3	0,2	1,5	1,7	0,3	0	1,4
Læge	3,6	2,8	2,5	3,2	6,9	5,0	2,9	1,1	5,0	2,3	4,0	1,2	6,8	2,9	1,6	2,7	3,1
Gejstlig	11,2	9,9	4,6	5,1	8,7	11,2	3,4	3,9	11,1	3,9	8,3	8,9	6,8	8,0	6,2	3,3	6,5
Sagfører	1,6	2,8	0,9	2,2	1,7	2,5	1,2	0,6	3,0	0	1,5	2,0	2,6	2,9	1,0	1,2	1,7
Funktionær	5,9	10,6	10,4	11,4	5,2	6,6	9,9	5,8	7,1	6,3	5,9	5,5	11,3	9,5	5,9	8,3	8,0
Militær	0,2	0	1,2	6,8	0	0,4	0,2	0,7	0,3	0	0,3	0,5	3,0	0,2	0,7	0,2	1,0
Arkitekt m.v.	0	0	0,6	2,2	0,5	1,5	0,5	0,9	1,3	0,8	0,3	0	0,8	1,0	0,7	1,1	0,8
Lærer,																	
højskolelærer	29,4	31,9	14,3	13,3	15,6	17,0	11,9	15,2	26,3	18,9	17,9	30,3	20,3	13,8	16,3	19,3	18,6
Redaktør,																	
Journalist	1,1	1,4	1,3	2,2	1,2	3,5	1,0	0,9	2,7	3,9	3,1	2,0	3,4	2,4	2,3	1,4	1,9
Direktør	3,0	3,5	4,1	2,7	4,0	1,5	4,3	2,6	4,4	1,6	1,9	0,5	4,5	2,9	1,6	2,1	2,9
Handlende	7,7	12,8	9,6	10,9	7,5	5,0	14,5	5,9	6,7	4,7	8,3	5,7	13,1	18,9	5,6	5,9	9,1
Håndværker	2,5	5,0	7,1	8,0	4,6	1,9	7,0	5,9	4,0	7,1	5,2	2,7	3,8	4,9	6,5	4,2	5,3
Kunstner	0	0	0,7	1,0	0,5	0,4	0	0,4	0,3	0,8	0	0	0	0	1,0	0,2	0,3
Politiker	3,6	2,8	3,6	3,2	2,3	4,6	3,4	3,3	2,4	3,1	8,0	3,7	3,0	2,2	4,2	3,0	3,5
Studerende	0	0	0,9	1,2	1,2	0	0,2	0,4	0	2,4	0,3	0	0	0	0,3	0,6	0,4
Kvinde	2,1	0	1,2	6,3	1,2	1,9	1,0	1,7	1,3	22,0	5,2	4,2	0,4	2,2	1,3	1,5	2,6
Landbruger	21,6	12,1	26,3	11,7	37,0	31,3	31,5	47,6	16,2	15,7	23,1	30,3	14,7	22,8	40,0	39,1	28,4
Usikker	3,6	4,3	9,3	3,6	1,2	4,6	7,0	2,6	5,4	3,1	2,2	2,2	4,1	3,6	4,6	4,4	4,5
Ialt	99,8	99,9	99,9	100,1	99,8	99,3	100,2	99,2	99,9	99,7	99,8	99,9	100,1	99,9	100,1	100,2	100,1

Handel og håndværk leverede ca. 15 % af medlemmerne, hvor landsgennemsnittet er 27,5 %. I Ringkøbing amt var disse grupper bedst repræsenteret. Funktionærerne lader sig ikke umiddelbart sammenligne med tal fra folketællingen.

For gejstligheden gjaldt noget tilsvarende som for lærerne. 6,5 % af medlemmerne kan henføres til denne gruppe, hvorimod befolkningsandelen udgjorde 0,3 %. Mindre udpræget gjaldt dette for lægerne med 3,1 % af medlemmerne, hvor hele sundhedssektoren udgjorde 0,5 % af befolkningen. Militærets andel af medlemsskaren var forsvindende, og det var kun i Frederiksborg amt, at det havde en større andel af medlemsskaren. Denne var stort set lokaliseret til Helsingør (Kronborg).

Det må afslutningsvis konstateres, at der omkring århundredskiftet var en bred historisk interesse i Danmark, og at der i øvrigt var en livlig folkelig aktivitet. Der er desuden en

del, der kunne tyde på, at udviklingen tog fart netop på dette tidspunkt. Det skete således i museumsverdenen, ligesom læsning af historiske værker blev mere udbredt. Det virker derfor ikke unaturligt, at amtssamfundene opstod i den samme periode.

Det vil være fremgået med al tydelighed, at det først og fremmest var højskolen og lærerstanden, der blev den drivende kraft i bevægelsen, og det var således de intellektuelt vågne grupper, der har æren for indsatsen. Det blev dermed en bevægelse oppefra og nedefter. Det var meningen, at hele folket, og her sigtede man især på den del, der fandtes på landet, skulle påvirkes, og analysen af medlemsskaren viser, at det lykkedes at opnå en ret bred tilslutning. Det var også den betydning, som samtiden især tillagde foreningerne³⁰.

Der var åbenbart tale om en afsmittende virkning, men hvis der kun havde været tale om et modelune, ville foreningerne næppe

30. Eliassen anf. skr. s. 246 og S. Nygård. Jysk historisk-topografisk litteratur gennem halvhundred år. – Fortid og Nutid I 1914–16, s. 32.

have været så levedygtige, som de var, og når de i deres indledninger til årbøger og opfordringer så ofte henviste til andre samfund, beror dette sikkert på, at de i et vist omfang var usikre på, hvor stor en opbakning de kunne få og ville meddele, at noget tilsvarende kunne lykkes andetsteds.

5. Forfatterkredsen i de amthistoriske årbøger

Med skabelsen af de amthistoriske samfund blev der dannet en landsdækkende foreningsstruktur, hvis fornemste mål var, at den danske befolkning skulle bringes til at interessere sig for historie, især den lokale. Mange mennesker har i tidens løb deltaget i udflugter, hørt foredrag og læst i årbøgerne. Men da formålet også var at få andre end faghistorikerne til at skrive i de ny årbøger, må det også være legitimt at undersøge, hvorvidt dette lykkedes. Gennem en sådan undersøgelse kan desuden belyses, hvilke grupper det var, som i særlig grad havde interesse for lokalhistorie, og ved at føre undersøgelsen op til den nyeste tid vil der kunne drages konklusioner om udviklingen, om en sådan har fundet sted.

Denne undersøgelsesmetode giver ikke den fulde viden om den lokalhistoriske interesse, men kan danne udgangspunkt for videre undersøgelser. Et af de emner, der snarest bør undersøges, er den emnekreds, som findes i årbøgerne, da det vil have betydning for en diskussion af foreningernes berettigelse og læserkredsens størrelse. På dette punkt var det oplagt at søge skabt et samarbejde mellem historikere og bibliotekarer, idet der som et biprodukt kunne skabes gode registre for de enkelte årbøger, så anvendelsen af deres indhold blev lettet.

Undersøgelsesmetoden har bestået i en indsamling af et passende antal personer, der har ydet en original indsats som forfatter i årbøgerne. Det er dog påkrævet at skildre den anvendte metode nøjere. Det viste sig hurtigt, at der i nogle årbøger findes en del smånotiser, og for at undgå, at alt for mange af denne kategori skulle sløre resultaterne, har jeg valgt at udelukke bidragydere med mindre

end 5 sider. Valget var praktisk begrundet, og det har været et ønske, at så få personer som muligt blev udeladt.

Da indsatsen som forfatter helst skulle være af en vis original kvalitet og beregnet på optagelse i årbogen, er andre bidragydere blevet udeladt. Det gælder posthume bidrag og genoptryk, der skyldes andre personers mellemkomst, f.eks. erindringer, der er udgivet af yngre familiemedlemmer. Anonyme bidragydere er af gode grunde udeladt ligesom enkelte forfattere, hvis bidrag til årbogen består i trykningen af et foredrag, der var afholdt ved et hjemstavnstævne. Forholdet er det, at en række mennesker år efter år holdt foredrag ved disse stævner, og disse foredrag var vel egentlig ikke beregnet på årbøgerne i første række. Derfor er disse personer kun medregnet, forsåvidt de iøvrigt skrev i de pågældende årbøger og dermed kunne siges at høre til den faste forfatterkreds.

Et særligt problem udgøres af nogle bidrag, der består af en eller anden kilde, f.eks. forældres erindringer. Det vil kunne menes, at den eneste originale indsats har været at finde det pågældende dokument, og at indsatsen således er meget beskedent. Disse bidragydere er derfor også udskudt, selvom der er en række grænsetilfælde, hvor forfatteren har valgt at illustrere et hændelsesforløb med lange udtog af dokumenter, og det har været uundgåeligt, at der måtte skønnes fra tilfælde til tilfælde.

På grund af disse kriterier er nogle personer blevet udskudt af undersøgelsen, men det drejer sig trods alt kun om et fåtal, selvom det kan variere fra årbog til årbog. I alt er ca. 3 % af »forfatterne« udskudt.

Med de anførte kriterier er der foretaget en undersøgelse fra årbøgernes start frem til og med 1976-årbøgerne. Da der er tale om 17 årbøger, der har været udgivet i hele denne periode fra århundredets begyndelse, hvis man kun tager de amtsdækkende og medregner Fynske Årbøger med forgængere som én, valgtes det at tage ca. en trediedel af disse til analysen. Det blev følgende fem: Fra Frederiksborg Amt, Fra Holbæk Amt, Lolland-Falsters historiske Samfunds Årbog, Vejle Amts Årbøger og Fra Himmerland og

Kjær Herred. Baggrunden for valget var, at de skulle være jævnt fordelt udover landet, således at sammenfald af forfattere så vidt muligt kunne undgås, ligesom der også blev taget hensyn til disse årbøgers bedre oplysninger om forfatterne, således at eftersporingen af disse blev forenklet.

Undersøgelsen er herigennem kommet til at omfatte 730 personer, og der er foretaget kontrol af årbørgernes oplysninger ved hjælp af biografiske opslagsværker. Kontrollen her har vist, at oplysninger, der er givet i årbøgerne, er pålidelige omend mangelfulde. For 65 personer er det ikke lykkedes at fremskaffe tilstrækkeligt pålidelige oplysninger, hvorfor de er udeladt af undersøgelsesmateriale. Da der kun udgør 8,9 % af det totale tal, skønnes dette ikke at have nogen indflydelse på resultaterne. Formentlig rummer gruppen fortrinsvis personer uden særlig uddannelsesmæssig baggrund. Den biografiske kontrol omfatter især oplysninger om uddannelse, selvom erhvervet ofte giver antydning om uddannelse eller mangel på samme, f.eks. tømrersvend.

Det analyseskema, der er valgt, skal i første række tjene til at oplyse talforholdet mellem faghistorikere og amatører, men det ville være for unuanceret, hvis ikke den sidstnævnte gruppe blev delt op på en bedre måde. Dette er sket efter uddannelse, idet denne kan regnes for en forudsætning for en forfattervirk-

somhed. Opdelingen er sket i grove træk efter uddannelsernes varighed.

Gruppen andre højere uddannelser omfatter således universitets uddannede, f.eks. andre cand.mag.'er, jurister og læger.

Mellemuddannelserne består af kortere uddannelser som bibliotekar, arkitekt m.fl. ligesom officererne er inkluderet i denne gruppe. Kortvarig eller ingen uddannelse omfatter øvrige personer i undersøgelsen. Enkelte grupper er specificeret nøjere, hvilket gælder præster og lærere p.g.a. deres talmæssige andel. Landmænd er ligeledes fremdraget, hvilket skyldes den interesse, de tidlige foreningsstiftere havde i at skaffe sig folkelige berettere. Til historiegruppen er enkelte andre universitetsuddannede medregnet som f.eks. arkæologer og etnologer. Denne »fagimperialisme« som forhåbentlig tilgives, skyldes, at der er tale om universitetsuddannede, som studerer fortiden på linie med historikerne. Til gruppen er desuden medregnet enkelte personer, der har udøvet en markant historisk indsats som f.eks. Svend Aakjær.

Resultaterne af den samlede undersøgelse findes i tabel 5–6, dels i absolutte tal, dels i procenttal. Det viser sig, at den gruppe, der talmæssigt markerer sig tydeligst, er lærergruppen, der i alle årbøger udgør en væsentlig del af forfatterne og i de to jyske endda ligger væsentlig foran de efterfølgende grupper. I

Tabel 5: Antal forfattere inddelt efter uddannelse. Absolutte tal.

	Fra Frede- riksborg Amt	Fra Hol- bæk Amt	Lolland- Falsters hist. Samfunds Årbog	Vejle Amts Årb.	Fra Him- merland og Kjær Herred	Ialt
Historiker	39	45	27	25	15	119
Højere uddannelse	22	12	31	30	19	106
Teolog	9	20	15	18	8	66
Lærer	21	26	34	45	32	142
Mellemuddannelse	17	9	32	31	16	85
Kortvarig eller ingen uddannelse	11	21	27	29	16	97
Landmand	4	10	12	9	15	50
Ialt	123	143	178	187	121	665

Tabel 6: Antal forfattere inddelt efter uddannelse. Procenttal.

	Fra Frederiks- borg Amt	Fra Hol- bæk Amt	Lolland- Falsters hist. Samfunds Årbog	Vejle Amts Arb.	Fra Him- merland og Kjær Herred	Ialt
Historiker	31,7	31,5	15,2	13,4	12,4	17,9
Højere uddannelse	17,9	8,4	17,4	16,0	15,8	15,9
Teolog	7,3	14,0	8,4	9,6	6,6	9,9
Lærer	17,1	18,2	19,1	24,1	26,4	21,4
Mellemuddannelse	13,8	6,3	18,0	16,6	13,2	12,8
Kortvarig eller ingen uddannelse	8,9	14,7	15,2	15,6	13,2	14,6
Landmand	3,3	7,0	6,7	4,8	12,4	7,5

betragtning af, at lærerstanden var så impliceret i dannelsen af de amtshistoriske samfund, er tallene ikke forbavsende. Faghistorikerne udgør ligeledes et markant indslag, og specielt i de to sjællandske årbøger er der mange. I de andre årbøger er deres andel betydeligt ringere, og det må vel ses i sammenhæng med, at nærheden til København med universitetet og (især) Nationalmuseet har været betydningsfuld.

Når man udgår fra et uddannelseskriterium, kan det være hensigtsmæssigt at sammenligne antallet af personer med en uddannelse af en vis varighed overfor antallet af personer uden nogen videre (boglig) uddannelse. En sådan sammenligning viser for de fem årbøger, at ca. 75–80 % kan regnes til den førstnævnte gruppe, medens 20–25 % hører til dem, der ikke har modtaget nogen særlig uddannelse. Egentlig kan dette ikke undre, da det kræver nogen træning at formulere sig skriftligt, så det kan vel siges at være ganske imponerende, at redaktører og skriftudvalg (bevidst eller ubevidst) har været istand til at få lavet en sådan blanding af forfatterkredsen. Det er imidlertid ikke rigtig i overensstemmelse med de oprindelige intentioner, hvor netop ønsket om, at menigmand skulle skrive, var fremherskende, men som det blev konstateret få år efter, stod redaktørerne også overfor det problem at vurdere kvaliteten³¹. Problemet er stadig aktuelt³².

Men det er én sag, hvor mange personer de forskellige grupper udgør, en anden er det, hvor mange sider de tegner sig for. Selvom der er nogen forskel i antallet af typografiske enheder i de enkelte årbøger, så vil en sådan undersøgelse – alt andet lige – kunne medvirke yderligere til at vise, hvilken indflydelse de enkelte forfatterkategorier har haft. Resultaterne ses af tabel 7–8, dels i absolutte tal, dels i procenttal. Hvis man betragter de samlede tal, viser der sig dog kun mindre variationer i forhold til forfatterandelene med én undtagelse. Det drejer sig om lærerstanden, der synes at have været mere skrivende. Den udgør 21,5 % af forfatterne, men tegner sig for 29,5 % af sidetallet. Endnu tydeligere ses det i enkelte årbøger som f.eks. Fra Himmerland og Kjær Herred. Dette kan bl.a. henføres til den meget produktive Kr. Værnfelt, der med 1699 sider har rekorden i sidetal i dette materiale, men selv uden Værnfelt er det tydeligt, at lærerstanden har været ret så produktiv.

De omtalte resultater viser årbøgerne gennem tiden fra starten og op til 1976. Det kunne imidlertid være interessant at se, om forfatterandelene har været lige store i fortid og nutid, og for at belyse dette er tabel 9 lavet. Af det samme forfattermateriale er udtaget tallene for de første 10 årbøger og de seneste 10. Det må samtidig erindres, at de 10 første

31. Eliassen anf. skr., s. 246–248.

32. Knud Prange. Lokalhistorikeren som forsker og skribent. – Fortid og Nutid XXVII 1977–78, s. 493–494.

Tabel 7: Antallet af sider produceret af de forskellige forfatterkategorier.

	Fra Frederiks- borg Amt	Fra Hol- bæk Amt	Lolland- Falsters hist. Samfunds Årbog	Vejle Amts Årb.	Fra Him- merland og Kjær Herred	Ialt
Historiker	2404	1274	1303	1419	521	6921
Højere uddannelse	1047	658	772	2052	1047	5556
Teolog	445	660	430	984	1256	3775
Lærer	748	2309	1936	2828	3775	11596
Mellemuddannelse	1020	708	904	2075	887	5594
Kortvarig eller ingen uddannelse	179	1131	1187	1047	462	4006
Landmand	99	708	461	220	408	1896
Ialt	5942	7448	6993	10605	8356	39344

Tabel 8: Samme tal som tabel 7, omregnet i procenttal.

	Fra Frederiks- borg Amt	Fra Hol- bæk Amt	Lolland- Falsters hist. Samfunds Årbog	Vejle Amts Årb.	Fra Him- merland og Kjær Herred	Ialt
Historiker	40,5	17,1	18,6	13,4	6,2	17,6
Højere uddannelse	17,6	8,8	11,0	19,2	12,5	14,1
Teolog	7,5	8,9	6,2	9,3	15,0	9,6
Lærer	12,6	31,0	27,7	26,7	45,2	29,5
Mellemuddannelse	17,2	9,5	12,9	19,6	10,6	14,2
Kortvarig eller ingen uddannelse	3,0	15,2	17,0	9,9	5,5	10,2
Landmand	1,7	9,5	6,6	2,0	4,9	4,8

Tabel 9: Antal forfattere inddelt efter uddannelse i de første og sidste 10 årbøger.

	Fra Frederiks- borg Amt		Fra Hol- bæk Amt		Lolland- Falsters hist. Samfunds Årbog		Vejle Amts Årb.		Fra Him- merland og Kjær Herred		Ialt	
	A:	B:	A:	B:	A:	B:	A:	B:	A:	B:	A	B
	1906- 1915	1967- 76	1907- 16	1967- 76	1913- 22	1967- 76	1905- 14	1967- 76	1912- 21	1967- 76		
Historiker	2	11	6	18	5	4	5	14	0	3	13	47
Højere uddannelse	4	2	1	3	4	5	4	5	4	7	17	19
Teolog	2	1	5	3	1	0	4	4	1	1	13	9
Lærer	2	0	6	2	9	2	9	10	8	4	31	22
Mellemuddannelse	5	3	0	3	2	3	2	7	3	2	11	17
Kortvarig eller ingen uddannelse	0	3	5	1	2	4	7	5	1	2	15	15
Landmand	2	0	2	2	5	3	1	2	3	6	13	13
Ialt	17	20	25	32	29	18	32	47	20	25	113	142

årbøger ikke er udkommet i samme periode, ligesom det også bemærkes, at forfatterallet er vokset med ca. 25 % fra starten til nutiden. Med så små tal skal der ikke drages for vidtgående konklusioner, men det er dog karakteristisk, at der er kommet betydeligt flere historikere med, ligesom lærergruppen er aftaget i betydning.

6. Afslutning

Denne artikel har ikke omtalt alle aspekter af de amthistoriske samfunds virke og har især været lagt an på en prosopografisk (personorienteret) metode, ligesom der stadig er aspekter af deres virke, der ikke er ordentligt undersøgt. For nylig har Strange Nielsen omtalt amtssamfundene som en udpræget folkelig bevægelse³³. Den foreliggende undersøgelse forekommer mig ikke ubetinget at kunne tages til indtægt for et sådant synspunkt. I Strange Niensens artikel vises der i forskellige tidspunkter og lokalhistoriske bevægelser hen til, at det folkelige engagement kvæles, og at aktiviteterne overtages af akademikere. Jeg vil dog fremhæve, at for de amthistoriske samfunds vedkommende kan man vel tale om et folkeligt gennembrud i og med, at historien (kultur- og lokalhistorie) kom ud til brede kredse, som kun i ringe grad havde haft mulighed for at stifte noget grundigere kendskab til historie før. Udenfor universiteter, højskoler og folkeskoler har der kun været ringe muligheder før amtssamfundenes fremkomst, men det er også helt klart, at højskolen eller i hvert fald den grundtvigske højskole i slutningen af forrige århundrede satsede meget på historie. Det var især i lærerkredse, at man startede en aktivitet for at vække folket, og det lykkedes godt.

Dermed blev det også en bevægelse oppefra og nedefter. Et aktivt engagement fra det almindelige folk blev derimod ikke tale om, og det blev kun relativt få forfattere, der kom fra folkelige kredse. Lærerstandens kan vel ik-

ke betragtes som specielt folkelig, idet lærerne blev uddannet til at formidle viden videre til andre. Hvad de amthistoriske samfund gælder, så kunne noget tyde på, at lærernes indflydelse nu er dalende i forhold til f.eks. faghistorikere, arkæologer, etnologer, stednavneforskere m.v. Disse grupper var fåtallige ved århundredskiftet, men er nu vokset i antal, og dette har givet sig udslag også i de amthistoriske samfund og deres skrifter. Det må bero på et personligt skøn, om det må hilses med tilfredshed eller ej. Man må i hvert fald håbe på, at en fremtidig dialog må kunne føres mellem »herremænd og bønder«, således at interessen for og arbejdet med lokalhistorie ikke skades af indbyrdes stridigheder, men at begge parter kan virke for, at det danske samfund ikke er helt historieløst ved det næste århundredskift.

Bilag: Fortegnelse over de amthistoriske årbøger

De amthistoriske årbøger er de tidsskrifter, der udgives af de amthistoriske samfund, som er genstanden for denne artikel. De udgør en mellemgruppe mellem de landsdækkende historiske tidsskrifter og de (især) nyere, der dækker ganske små lokaliteter, fortrinsvis kommuner. De amthistoriske årbøger, der er primærregistreret, er opstillet topografisk fra Øst- til Vestdanmark, og registreringen er afsluttet pr. 1/3 1979. De enkelte indførsler medtager kun de væsentligste oplysninger til identifikationen, og kun markante ændringer (f.eks. i titlen) er anført. Der oplyses kun titel, udgiver og grundlæggelsesår, idet dog også et evt. ophørsår er medtaget. Kortvarige huller i udgivelserne er ikke anført.

1. Fra Frederiksborg Amt. Årbog udgivet af Frederiksborg Amts historiske Samfund. 1906.
2. Fra Københavns Amt [Aarbog udgivet af Historisk Samfund for Københavns Amt (med Gamle Roskilde Amt) – titlen benyttet til 1926]. Udgivet af Historisk Samfund for Københavns Amt. 1910–1968. [Fortsættes af 3.]
3. Historisk Årbog for Roskilde Amt. Udgivet af Historisk Samfund for Roskilde Amt. 1976. [Fortsættelse af 2.]
4. Fra Holbæk Amt. Årbog for Historisk Samfund for Holbæk Amt. 1907.
5. Årbog for Historisk Samfund for Sorø Amt. 1912.

33. A. Strange Nielsen. Lokalhistoriske arkiver – en folkelig bevægelse. – i: Festskrift til Johan Hvidtfeldt på 70 årsdagen 12. december 1978, s. 319–328.

6. Historisk Samfund for Præstø Amt. Årbog [Aarbog for Historisk Samfund for Præstø Amt – titlen benyttet til 1966]. 1912.
7. Bornholmske Samlinger. Udgivet af Bornholms historiske Samfund. 1906.
8. Lolland-Falsters historiske Samfund. Årbog. 1913.
9. Svendborg Amt. Aarskrift for Svendborg Amts historiske Samfund. 1908–1937. [Fortsættes af 11.]
10. Aarbog for Historisk Samfund for Odense og Assens Amter. 1913–1938. [Fortsættes af 11.]
11. Fynske Årbøger udgivet af Historisk Samfund for Fyns Stift. 1939. [Fortsættelse af 9 og 10.]
12. Vejle Amts Årbøger udgivne af Vejle Amts historiske Samfund. 1905.
13. Fra Ribe Amt. Udgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt. 1903.
14. Hardsyssels Årbog. Udgivet af Historisk Samfund for Ringkøbing Amt. 1907.
15. Århus Stifts Årbøger [Aarbøger for Aarhus Stift – titlen benyttet til 1958]. Udgivet af Historisk Samfund for Århus Stift. 1908.
16. Historisk Årbog fra Randers Amt [Fra Randers Amt. Aarbog – titlen benyttet til 1953]. Udgivet af Randers Amts historiske Samfund. 1907.
17. Fra Viborg Amt. Årbog udgivet af Historisk Samfund for Viborg Amt. 1929.
18. Aarbog for Lysgaard, Hids med flere Herreder. Udgivet af Historisk Samfund. 1918–1926.
19. Skivebogen. Historisk Årbog for Skive og Omegn [Aarbog for Historisk Samfund for Skive og Omegn – titlen benyttet til 1915]. 1909.
20. Historisk Årbog for Thy og Mors og V. Han Herred [Historisk Årbog for Thisted Amt – titlen benyttet til 1969]. Udgivet af Historisk Samfund for Thy og Mors [til 1969 for Thy og Han Herred]. 1906.
21. Historisk Aarbog for Mors. Udgivet af Morslands danske Samfund. 1919–1932.
22. Fra Himmerland og Kjær Herred. Årbøger udgivne af Historisk Samfund for Himmerland og Kjær Herred [til 1969 for Ålborg Amt]. 1912.
23. Vendsyssel Årbog. Udgivet af Historisk Samfund for Vendsyssel [til 1969 for Hjørring Amt]. 1915.